

УДК 378.011.3-051:62

Рудой Вадим Володимирович

*старший викладач кафедри теорії і методики
декоративно-прикладного мистецтва та графіки, ХГФ
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»*

Rudoï Vadym

*Senior Lecturer of the Department
State Establishment "South Ukrainian National
Pedagogical University named after K. D. Ushinsky"*

Ковальчук Тетяна Петрівна

*старший викладач кафедри теорії і методики
декоративно-прикладного мистецтва та графіки, ХГФ
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»*

Kovalchuk Tetiana

*Senior Lecturer of the Department
State Establishment "South Ukrainian National
Pedagogical University named after K. D. Ushinsky"*

**НАРОДНА ІГРАШКА В ХУДОЖНЬО-ДЕКОРАТИВНІЙ КЕРАМІЦІ
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ
FOLK TOY IN ARTISTIC-DECORATIVE CERAMICS AS A MEANS
OF FORMING STUDENTS CREATIVE PERSONALITY**

*Анотація. У статті, спираючись на результати теоретичного
аналізу та практичного досвіду, виявлено низку педагогічних умов
навчання майбутніх художників–педагогів. Окреслюється важливість*

занять по створенню народної керамічної іграшки та розкриваються методики її створення, виявляється ефективна роль народного декоративно-прикладного мистецтва як джерела формування духовної та естетичної культури студентів. Надаються суттєві ознаки організації занять та розкриваються особливості процесу навчання по створенню народної іграшки, обґрунтовуються її можливості як ефективного засобу формування та становлення творчої особистості. В висновках зазначається важливість уваги до особистісних – «Креативна компетентність» та методичних-«Арт-технологія» чинників, що повинні бути задіяні в просторі процесу навчання студентів як ключові, що у своєму поєднанні формують оптимістичне ставлення до життя, дають змогу проявити риси національного характеру у власних творах. Обумовлюється, що є перспективними подальші дослідження, що стосуються організації навчально-виховного процесу підготовки фахівців на засадах декоративно-прикладного мистецтва із оновленням змісту, впровадженням синтезу традиційних та інноваційних форм та методів навчання.

Ключові слова: народне декоративно-прикладне мистецтво, народна іграшка, керамічна іграшка, технологія навчання, творча особистість.

Summary. The article considers the historical origins of folk ceramic toys and reveals the methods of its creation, reveals the effective role of folk arts and crafts as a source of formation of spiritual and aesthetic culture of students. Based on the results of theoretical analysis and practical experience, a number of pedagogical conditions for the training of future artists-teachers. Based on practical experience that folk arts and crafts, and in particular folk toys, actively influence emotions, thoughts and feelings, form aesthetic views, form and reveal a creative personality, then an important place in the education system is a folk

toy, which uniquely integrates domestic, artistic and pedagogical traditions, and therefore attracts attention. The essential features and peculiarities of the learning process for the creation of a folk toy are revealed and its possibilities as a means of formation and formation of a creative personality are substantiated. It is stipulated that further research on the organization of the educational process of training specialists on the basis of decorative and applied arts with updating the content, the introduction of a synthesis of traditional and innovative forms and methods of teaching is promising.

Key words: *folk decorative and applied art, folk toy, ceramic toy, learning technology, creative personality.*

Актуальність постановки проблеми. В сучасності особливого значення набувають розкриття творчого потенціалу студентів як особистості, яка знаходиться в процесі соціалізації та професійного становлення, яка здатна самостійно та нестандартно вирішувати завдання активного перетворення матеріалів навколишнього природного середовища, формування етичних та естетичних якостей, що можливо саме із залученням студентів до народної художньої культури за допомогою включення в активну творчу діяльність. Виходячи із практичного досвіду навчання, у просторі якого народне декоративно-прикладне мистецтво активно впливає на емоції, думки й почуття, а тому вважаємо, що важливе місце в системі навчання посідає народна іграшка, яка унікальним чином інтегрує в собі побутові, мистецькі й педагогічні традиції, а тому і привертає увагу досліджень різного рівня.

Ступінь розробленості проблеми. В сучасних дослідженнях художньо-професійної підготовки (А. Асмолов, А. Бодальов, В. Маслов, В. Сімонов, М. Удовенко), творчого розвитку особистості (О. Анісімов, А. Бакушинський, В. Біблер, В. Зінченко, С. Сисоєва, Б. Теплов), у сфері

психології професійної діяльності (Г. Балл, С. Вітвицька, Г. Данилова, А. Маркова, Б. Мейлах, Н. Нагорна, В. Параніч, О. Пехота, Л. Савенкова та ін.), творчу особистість розуміють як системно-структуровану цілісність, формування якої обумовлено індивідуально-орієнтованою та цілеспрямованою системою навчання. У дослідженнях обумовлюються аспекти підготовки художників-педагогів мистецького профілю (Н. Аніщенко, Н. Ганнусенко, І. Зязюн, О. Комаровська, Л. Кондрацька, Л. Масол, Б. Неменський, С. Ничкало, О. Олексюк, О. Оніщенко, Ю. Орлов, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова, О. Шевнюк, Б. Юсов). Більшість науковців переконливо доводять, що формування майбутнього фахівця як творчої особистості може здійснюватися за допомогою різноманітних засобів. Суттєві аспекти із уявлення про декоративно-прикладне мистецтво, класифікації видів, його функцій подані у працях Є. Антоновича, К. Духаніна, Р. Захарчук-Чугай, М. Кагана. Про вагомий психолого-педагогічний потенціал народної художньої творчості, її навчально-виховний вплив на особистість свідчать дослідження сучасних педагогів (Ю. Бондаренко, О. Вишневський, Р. Захарченко, В. Каюков, Т. Мацейків, В. Мусієнко, О. Онищук, С. Павх, В. Радкевич, Л. Савка, Б. Ступарик, С. Чебоненко, О. Ярмоленко). В загальному, із досліджень можливо виявити основні позиції, що майбутні художники – педагоги повинні з наснагою використовувати духовні та моральні надбання свого народу, тим самим утверджуючи незалежність, міцність та добробут своєї держави, і саме народне мистецтво є унікальним у вирішенні завдань як художнього, так і особистісного творчого розвитку, громадського й духовного становлення майбутнього педагога.

Недостатньо вирішені частини проблеми. І до сьогодні народна іграшка є тією важливою складовою декоративно-прикладного мистецтва, що уможлиблює в своїй символізації бути засобом формування та становлення творчої особистості майбутнього художника-педагога, але у

різних дослідженнях це були тільки певні узагальнення, а тому є необхідним звернення саме до керамічної народної іграшки, що не відображається і як предмет спеціального вивчення в змісті програм художньої кераміки у вищих навчальних закладах.

Метою статті є визначення ролі народної іграшки та розкриття методики її створення. Виявити суттєві ознаки та особливості процесу навчання по створенню стилізованої керамічної народної іграшки та обґрунтувати її можливості як засобу формування та становлення творчої особистості студентів.

Основний зміст (Методологія дослідження). На підставі поєднання різних варіантів методик із методологічного змісту до творчо-професійної підготовки у галузі декоративно-прикладного мистецтва, виявляються наступні позиції: засвоєння особистістю культурної спадщини народу, що є цілеспрямованим культуровідповідним процесом формування особистості, базується на синтезі освіти, мистецтва і художньої практики, і здійснюється через поєднання освітнього-педагогічного, мистецько-культурного, народознавчого та прикладного аспектів педагогічного процесу, забезпечення здатності особистості до інтеграції із традиційним культурним середовищем, спроможність до створення, аналізу та оцінки декоративно-прикладних виробів. Творчий метод створення керамічної художньо-декоративної стилізованої (сучасні концепції) народної іграшки привертає увагу до наступних методологічних аспектів: створення художнього образу; творчі пошуки композиційного рішення; асоціативності і образності; символу і символізму; етапів виконання творчого задуму в матеріалі.

Основний зміст (Обговорення). Наша особлива увага у дослідженні пов'язана із тим, що хоча сучасний світ декоративно – прикладного мистецтва постійно змінюється і трансформується, але головним завданням мистецької вищої освіти залишається відновлення потенціалу

національного духовного багатства, сформованого протягом багатьох тисячоліть, із залученням до цього процесу студентів, де воно невіддільне від формування нової творчої особистості. При цьому характерно, що саме народне мистецтво є тим загальнонародним надбанням, значення його виходить далеко за межі суто побутових або історико-мистецтвознавчих знань та оцінок, а вся актуальність народного мистецтва зростає на нових засадах історичного переосмислення, що забезпечує повноцінне художнє й водночас інтенсивне розкриття прихованих у його сутності можливостей.

Для окреслення необхідних для уваги аспектів дослідження, можливо звернутися до фактично узагальненої думки, що «вивчення декоративно-прикладного мистецтва, як зазначає, зокрема, Л. М. Масол, є невід'ємним компонентом професійної підготовки студентів мистецького профілю й залишається актуальною проблемою сучасної мистецької педагогіки. Фахова підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва потребує впровадження нових технологій формування їх професійної компетентності, які залежать від методів майстерності, вільного використання засобів виражальної мови образотворчого мистецтва, рівня володіння технічними прийомами зображення, процесу й закономірностей народної художньої творчості» [1, с. 5].

Достатньо очевидно, що і до сьогодні необхідним є розуміння народного мистецтва, культурного досвіду й надбань народу....Художній рівень, образне начало творів декоративно-прикладного мистецтва зумовлені розвитком цивілізації і рівнем культури того чи іншого народу, і є його національними та етнічними надбанням. Їх естетична цінність залежить від фізичних можливостей матеріалу, конструктивних і пластичних видів, технологічних секретів, особливостей прийомів обробки. Людина здавна оточувала себе виробами з дерева, кераміки, розмальованими побутовими речами, тому народне декоративно-прикладне мистецтво є найдавнішою галуззю художньої діяльності,

спрямованої на естетичне освоєння матеріального світу, оздоблення сфери життєдіяльності людини...Тому важливе місце в системі засобів формування творчих здібностей студентів посідає народне декоративно-прикладне мистецтво, яке унікальним чином інтегрує в собі побутові, мистецькі й педагогічні традиції. Народне мистецтво є унікальним у вирішенні завдань як художнього, так і особистісного творчого розвитку, громадського й духовного становлення майбутнього педагога» [1, с. 2-6]. Визначаючи місце та роль сучасної керамічної іграшки, Г. Гірник пише, що «народна іграшка є однією з найцікавіших галузей народного мистецтва, у якій особливо виявилися творча фантазія народу, багатство і щедрість його душі, прагнення до краси. Народні іграшки мають глибоке історичне коріння, етнічні та обрядові особливості, свідчать про високий рівень культури українського народу. Прості і доступні щодо технології виготовлення, вони здатні розвинути в дітей бажання творити засобами традиційного народного ремесла на національній основі» [5, с. 44-45].

Із концептуальних витоків-стверджень для уявлення про народну іграшку в художньо-декоративній кераміці, виокремлюються наступні суттєві положення. Так А. Антонович, Г. В. Захарчук, Р. В. Чугай, М. С. Станкевич зазначають, що «народне декоративне мистецтво має свою специфіку. Його твори відображають дійсність через «видовий» образ, далеких від максимально-конкретної характеристики та індивідуалізованого предмета, що дає зображення в дуже загальних формах. В основу емоційного сприйняття творів народного прикладного мистецтва лежать колірні властивості, пластичні та фактурні форми. Основний принцип народного декоративного мистецтва можна сформулювати так: побудова речей відповідно до властивостей і можливостей матеріалу; зв'язок художньої форми з технологічними способами її обробки; єдність художньої форми і практичного призначення виробів. У народному мистецтві основним принципом є єдність

утилітарного й естетичного. Нерідко бувають випадки, коли річ, яка в свій час мала певне практичне призначення, у подальшому поступово, ставала художнім твором» [2]. Із висновків О. В. Шпитальнової виокремлюються важливі думки, що «народне декоративно-прикладне мистецтво – це символ людської справи, прагнень, почуттів, задумів. Нас завжди приваблювала й приваблює краса і доцільність творів народного мистецтва. У творах митців ми спостерігаємо лаконічну мову мистецтва в поєднанні зі світом природи. Ці особливості формували в людей високе, оптимістичне ставлення до життя, патріотичні почуття, проявляли риси національного характеру. Розвиваючись у межах своїх видів і жанрів, народне мистецтво ніколи не було відокремлено від загального художнього процесу доби і, за всієї повільності та поступовості розвитку, залишалося актуальним, демократичним, співзвучним його прогресивним ідеям» [3, с. 79].

Звертаючись до концептуальної історії народної іграшки, привертаємо увагу на наступне: «народна іграшка у своєму первинному значенні – культова та обрядова скульптура. На досить ранніх сходинках культури між створенням іграшок та предметами релігійного обряду не було суттєвої різниці. Перша людина була збирачем і мисливцем. Вона бачила дерево, плоди, тварин навколо себе, які годували, одягали її. Дерево, звірі, птахи були людськими предками-тотемами, джерелом і умовою її життя, тобто містили у собі весь космос людини – від віри до їжі та одягу. Коли людина почала пасти худобу, а пізніше сіяти хліб, вона зрозуміла, що її життя залежить не тільки від дерев та тварин, але і від пори року, від гарної чи поганої погоди. Тоді глиняні зображення птахів і тварин наповнилися новим змістом: стали уміщувати у собі поняття сонця і тепла. Через сторіччя возвеличені колись до неба і сонця тотемні тварини поступово втратили свій магічний, божественний зміст і перейшли у дитячі руки, стали потішною іграшкою, зовсім не викликаючи у дітей тієї

пошани, страху, надії, які відчували далекі предки, коли бачили зображення своїх тотемів і богів» (Н. Пашкова); із етнографічних джерел виявляється, що в житті наших пращурів глині належало чільне місце, вона була оточена ореолом святості і таємності, ототожнювалася із живою істотою, одухотворювалася. В народі вірили, що саме з цієї загальної субстанції Бог створив людину, землю, сонце і зорі. З глини не лише виготовляли посуд і споруджували будівлі, нею лікували, застосовували в обрядах. Глиняна річ, виготовлена із дотриманням ритуалів, набувала сакрального змісту, уподібнюючись світовим символам. У такому контексті гончарство виступало не просто ремеслом, а священним актом творчості, своєрідним «божим одкровенням» людству (О. М. Пошивайло) [7]; образна і змістовна сутність народної керамічної іграшки заключається в тому, що це простота, спрощеність форм, лаконізм, відсутність зайвого. В узагальненій формі іграшки є кілька деталей, які вказують на той чи інший образ: різні ріжки, борідка, хвіст, крила. Декор іграшки також простий. Без кричущо-яскравих кольорів, складних орнаментів. Краса іграшки, її виразність, сила впливу на людину роблять її довершеною, справжнім витвором мистецтва. Іграшки переважно статичні, але буває і натяк на рух: відкритий дзьоб, ротик, повернута голівка чи підняті крила. Але який казковий світ іграшка відкриває разом з роботою уяви та фантазії» [6, с. 5].

Із нашого практичного досвіду, для творчого процесу і формування конструктивної ідеї композиції і надалі самого художнього образу - повинен бути зібраний і вивчений великий фактичний і ілюстративний матеріал по народній кераміці, для визначення місця декоративної кераміки в системі світового мистецтва. Привернути увагу студентів необхідно вже у Вступному занятті, і окреслити положення для роздумів: глина – матеріал ламкий і недовговічний. Незважаючи на великі масштаби виробництва глиняних іграшок, їх дійшло до нас мало, адже вони легко

ламались, розбивались і зникали з поколіннями людей; у тематиці народних керамічних іграшок існують певні групи: Зооморфні образи: всі свійські тварини і птахи; дикі тварини (лисиця, вовк, кабан, олень, ведмідь, заєць, лев); дикі птахи (найчастіше зозуля, лебідь, чайка); казкові тварини та птахи. Антропоморфні образи: постаті людей («Пані», «Сусідки», «Куми», «Барині», «Козаки», «Вершники» тощо). Іграшки, що імітують побутові предмети: житло, меблі, знаряддя, посуд. Тарахкальця, хихички, дзиги тощо.

Для досягнення поставленої мети занять – формування творчої особистості студентів, у процесі навчання ставляться наступні завдання: вивчити, поглибити і розширити теоретичні знання про художню кераміку як окремий вид декоративно-прикладного мистецтва; дослідити розвиток народної декоративної кераміки в нашій країні, сучасні тенденції та напрямки розвитку; вивчити способи і техніки створення кераміки; виявити особливості художньої декоративної кераміки; ознайомитися з творчістю відомих народних майстрів, що створюють художню кераміку; розробити стилізовану народну іграшку; поєднати утилітарну і художню функції в керамічному виробі; використовувати найстаріші техніки і сучасні напрямки формоутворення; виконати вироби в матеріалі. Так, через деякий час, і на підсвідомому рівні у студентів починають формуватися образи майбутніх виробів. При цьому, студентам надається побажання замальовувати, хоча б схематично, всі образи, які виявляє та розпізнає, як схему, свідомість.

На заняттях, процес творчого пошуку композиційного рішення, реалізації творчого задуму студентів повинен складатися із наступних послідовних етапів:

1) Підготовчий етап (зародження художнього образу) - збір матеріалу, інформації по темі, так би мовити накопичення образного матеріалу;

2) Далі досить ефективним є принцип візуального відбору, що полягає в наступному: збирати, відбирати, спрощувати, підпорядковувати, залишати те, що виражає авторський задум і не ускладнює композицію;

3) Наступний крок - пошук гармонійного і виразного композиційного рішення, шляхом створення начерків, замальовок і фінального ескізу. На цьому етапі відбувається аналіз характеру форми, вибір засобів і прийомів вираження своїх творчих задумів, а також формується колористичне рішення. Важливо пам'ятати і усвідомлювати, що при розробці об'ємної композиції основним засобом вираження художнього образу є форма (її пластичне рішення), яка доповнюється і підкреслюється кольором, фактурою і різноманітними прийомами;

4) Підсумковий етап - втілення художнього образу в матеріалі. Підсумковий результат композиційно-художньої розробки народної іграшки – раціонально обґрунтована, гармонійна композиція, що має чітко виражений образний характер.

Виходячи із наших методологічних засад, звертаємо увагу до змісту понять «Креативна компетентність» та «Арт-технологія», які задіяні в просторі процесу навчання студентів і є ключовими у формуванні їх як творчої особистості. Так, поняття «креативна компетентність» не має однозначного трактування, а тому виокремлюємо основне із його змісту, де воно розуміється: як інтегральна багатофакторна якість особистості, що обумовлює розвиток і саморозвиток творчих здібностей, уміння ефективно й продуктивно вирішувати професійні задачі, створювати у результаті інноваційний продукт; як стійка властивість особистості, що виявляється в узгодженні знань, умінь, особистісних якостей і досвіду релятивного процесу створення нового; як система знань, умінь, навичок, здібностей і особистісних якостей, необхідних для творчості та самовдосконалення; готовність до адаптивного використання отриманих знань і у діяльності; інтегративна якість особистості фахівця, що складається з сукупності

певних компетенцій, спрямованих на творчу діяльність; як здатність знаходити оригінальні рішення відомих задач, створювати нові професійні продукти, виявляти нові проблеми та знаходити їх вирішення за рахунок реалізації творчих здібностей особистості»[8, с. 35], що, в свою чергу, обумовлюють необхідні умови формування креативності майбутніх фахівців декоративно–прикладного мистецтва в процесі професійної підготовки. Стосовно Арт-технологій у формуванні творчої особистості студента засобами декоративно-прикладного мистецтва, можливо погодитися із О. В. Шпитальновою, що «Арт-технологія – це навчання інтелектуальної діяльності засобами художньої творчості, а використання арт-технологій – це потужний стимул у навчанні й виховання, а використання арт-технологій дає можливість розширити і поглибити рівень пізнавальної активності, пробудити в студента прагнення до поглибленого вивчення навчального матеріалу, розвивати творчі здібності, підвищити якість освітнього і виховного процесу» [4, с. 604].

На наш погляд, одним із завдань є пробудження потреби до творчості та розвиток самої здатності творити через увагу до народної іграшки, що, в свою чергу, формує: ціннісне ставлення у студентів завдяки окремим творчим завданням до створення народної іграшки, які вимагають пошуку власного, незвичайного, нестандартного, новаторського погляду кожного студента на спільне завдання, тему (вибір матеріалу, техніки виконання, шляхів реалізації задуму);індивідуальність стилю, «власний почерк» та оригінальність заохочуються та схвалюються, обговорюються колективно, що може бути тільки за обставин, які передбачають можливість вільної ініціативи, самостійності, по-справжньому творчої діяльності, націленої на створення нового та оригінального на противагу повтору, копіюванню. Необхідність такої творчості виникає лише тоді, коли ціннісними основами для студентів стає любов до народного мистецтва, його коріння, його історії.

На основі впровадження методики у практики занять по створенню народної іграшки, є можливість зробити заключення, що їх специфіка пролягає у поєднанні взаємопов'язаних освітньо-педагогічного, прикладного, мистецько-культурного та народознавчого аспектів, що дає в результаті: інтегрування майбутнього художника декоративно-прикладного мистецтва у простір процесу освоєння світу загалом та світу декоративно-прикладного мистецтва зокрема; засвоєння досвіду художньо-творчої діяльності, формування особистісних можливостей (передусім здібностей, умінь і навичок) для створення художніх виробів; осягнення в цілому культурного значення декоративно-прикладного мистецтва шляхом формування системи мистецтвознавчих знань, мистецьких цінностей, загальноприйнятих інтерпретативних підходів до оцінки художніх явищ; опанування певного виду декоративно-прикладного мистецтва як традиційного культурного здобутку українського народу, ідентифікацію з українським народом.

В цілому, виокремити можливо головне, що творчі по характеру заняття - по створенню народної іграшки, дозволяють розкрити й охопити всі технології виготовлення декоративних виробів, а із концептуальних засад занять виокремити, що, по-перше, головним завданням курсу «Декоративно-прикладне мистецтво» і є формування у студентів знань і уявлень про народне декоративне мистецтво, види народного мистецтва, історію та його роль у житті поколінь, запалити в студентах іскру, допомогти усвідомити себе і своє прагнення творити і навчати, розуміти декоративні твори, а також бачити задум автора, відрізнити ексклюзив від авторських, майстерно виконаних виробів. А все це в синтезі і сприяє формуванню в майбутніх художників-педагогів усвідомлене ставлення до своєї професії, формує в них естетичну культуру і творчу особистість.

Висновки. На засадах вищезначеного, стало можливим надати певні узагальнення: робота над художніми виробами на заняттях з

декоративно-прикладного мистецтва дає змогу розвивати у студентів здатність до просторово-композиційної діяльності й художньо-образного мислення, а таким чином формується і розкривається потенціал майбутнього творчої особистості в цілому; активне засвоєння спадщини народного мистецтва як своєрідної форми творчої діяльності має важливе культурологічне значення; саме на художника-педагога у процесі навчання покладене важливе завдання навчити студента розкривати багатогранність внутрішнього змісту твору народного мистецтва; саме в комплексі занять відбувається збереження національних надбань на основі усталеної системи духовних та матеріальних цінностей, забезпечення передачі набутого українським народом духовно-культурного досвіду на підставі принципово нових ідей та шляхів розвитку. Підтверджено у процесі навчання, що «Креативна компетентність» та «Арт-технологія» є ключовими до формування у студентів якостей творчих особистостей. «Креативна компетентність» є результатом вивчення практичного художньо-творчого досвіду поколінь, розуміння найголовніших закономірностей і фундаментальних цінностей життя. «Арт-технології» пов'язані із методами та застосуванням матеріалів на заняттях, і вони формують уявлення про види українського декоративно-ужиткового мистецтва, знайомлять з виробами й колірною палітрою народних іграшок, різновидами орнаментальних мотивів, поглиблюють поняття про пластичність, виразність і декоративність народної іграшки, розвивають фантазію, творчість, естетичні смаки.

Подальші перспективи дослідження проблеми. Необхідними є подальші дослідження, що стосуються концептуальної організації навчально-виховного процесу на засадах декоративно-прикладного мистецтва із оновленням уваги до народної іграшки із поєднанням традиційних та інноваційних форм та методів навчання та творчості одночасно.

Література

1. Масол Л. М. Підготовка вчителів до поліхудожнього виховання учнів (теоретичні підходи й експериментальний досвід) / Л. М. Масол // Мистецтво та освіта. 2009. № 2. С. 2–6.
2. Антонович Є. А. Декоративно-прикладне мистецтво /А. Антонович, Г. В. Захарчук, Р. В. Чугай, М. С. Станкевич. Львів : Світ, 1993. 342 с.
3. Шпитальова О. В. Формування творчої особистості студента засобами народного декоративно-прикладного мистецтва / О. В. Шпитальова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 2 (56). С. 77-84.
4. Шпитальова О. В. Арт-технології у формуванні творчої особистості студента засобами народного декоративно-прикладного мистецтва / О. В. Шпитальова // «Молодий вчений». 2018. № 3 (55). С. 602-606.
5. Гірник Г. Сучасна керамічна іграшка / Г. Гірник // Народне мистецтво. 2005. № 3-4. С. 44-45.
6. Пашкова Н. Історичні витoki народної іграшки / Н. Пашкова // Розкажіть онуку. 2001. С. 5.
7. Пошивайло О.М. Етнографія українського гончарства. Лівобережна Україна / О.М. Пошивайло. К.: Молодь,1993. 408 с.
8. Актуальні проблеми викладання дисциплін образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва у навчальних закладах мистецького спрямування: Матеріали I Регіонального науково-практичного семінару, Лозова, ОКЗ «ЛВКМ», 23 березня 2019 р. // Збірник матеріалів. Лозова : ОКЗ «ЛВКМ», 2019. 90 с.